

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.157.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/107>

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕГЛЯДУ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

POSSIBILITIES OF REVIEWING INVESTIGATING JUDGE'S DECISIONS UNDER NEWLY DISCOVERED CIRCUMSTANCES

Аркуша Л.І., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Торбас О.О., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Волошина В.К., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Завтур В.А., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стоянов М.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, розглянуто питання щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами та її відповідності основним засадам судочинства та п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами має відповідати міжнародним стандартам справедливого судочинства. Інститут перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами являється важливим механізмом кримінального процесуального судочинства, покликаним гарантувати відповідність судового рішення, яке набрало законної сили, фактичним обставинам кримінального провадження та наявній доказовій інформації. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами пов'язується з необхідністю дотримання правила *res judicata*, що є складником основоположного принципу правової визначеності. Це передбачає, що остаточне судове рішення повинно переглядатися лише за встановленими в законі процедурами. Отже, в законі має бути встановлена чітка процедура для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, яка має відповідати міжнародним стандартам. Перегляд ухвал слідчих суддів за нововиявленими обставинами не відповідатиме принципу верховенства права та основним засадам судочинства, визначеним Конституцією України. Метою статті є дослідження положень вітчизняного законодавства, що регулюють перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Ключові слова: нововиявлені обставини, судове рішення, слідчий суддя, право на справедливий судовий розгляд, *res judicata*, Європейський суд з прав людини.

The article is devoted to the study of the institution of review of court decisions based on newly discovered circumstances, the issue of the possibility of reviewing the rulings of the investigating judge based on newly discovered circumstances and its compliance with the basic principles of judicial procedure and Article 1 of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. According to Clause 1 of Art. 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, everyone has the right to a fair and public trial within a reasonable time by an independent and impartial court established by law, which will establish the validity of any criminal charge brought against him. Revision of court decisions based on newly discovered circumstances must comply with international standards of fair trial established in the relevant article. The institution of review of court decisions based on newly discovered circumstances is an important mechanism of criminal procedural justice, designed to guarantee the compliance of a court decision that has gained legal force with the actual circumstances of the criminal proceedings and the available evidentiary information. Revision of court decisions based on newly discovered or exceptional circumstances is associated with the need to observe the rule of *res judicata*, which is a component of the fundamental principle of legal certainty. This provides that the final court decision should be reviewed only according to the procedures established by law. Therefore, the law should establish a clear procedure for reviewing court decisions based on newly discovered circumstances, which should meet international standards. Therefore, reviewing the decisions of investigative judges based on the newly discovered circumstances will not correspond to the principle of the rule of law and the basic principles of the judiciary, defined by the Constitution of Ukraine.

The purpose of the article is to study the provisions of domestic legislation, which regulate the review of court decisions based on newly discovered circumstances, and the possibility of reviewing decisions of investigative judges based on newly discovered circumstances.

Key words: newly discovered circumstances, court decision, investigating judge, right to a fair trial, *res judicata*, European Court of Human Rights.

Забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження вимагає наявності ефективних механізмів перевірки законності та обґрунтованості судових рішень у кримінальному провадженні, одним із яких є перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Дана форма перегляду судових рішень є екстраординарною за своєю сутністю, адже спрямована на виправлення судових помилок, які було допущено під час прийняттям судового рішення внаслідок незнання певних обставин, що об'єктивно існували на час судового розгляду кримінального провадження і не було відомі жодному учаснику провадження. Таке розуміння сутності провадження із перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами відповідає принципу *res judicata*, відповідно до якого остаточні рішення національних судів повинні бути виконані, а учасники справи не повинні домагатись його скасування лише з метою його перегляду. У цьому контексті ЄСПЛ неодноразово наголошував, що сама по собі наявність у національних законодавствах перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не суперечить праву на справедливий судовий розгляд та принципу правової визначеності, якщо зазначений вид перегляду використовується для виправлення суттєвих помилок, а також якщо така процедура використана у спосіб, сумісний із п. 1 ст. 6 ЄКПЛ («Рішення ЄСПЛ Пономарьов проти України» (п. 40) [1], «Устименко проти України» [2]).

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами є особливим видом провадження, на відміну від перегляду судового рішення в порядку апеляційного та касаційного провадження. Підставою такого перегляду не є недоліки розгляду кримінального провадження судом, а те, що на час ухвалення рішення суд не мав можливості врахувати істотну обставину, яка могла суттєво вплинути на вирішення кримінального провадження, оскільки учасники судового розгляду не знали про неї та, відповідно, не могли надати суду дані про неї. Метою перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є не ревізія судових рішень або усунення судових помилок, а лише перегляд уже розглянутого кримінального провадження з урахуванням обставин, про існування яких стало відомо після ухвалення судового рішення. На нашу думку, неможливо ототожнювати вище вказані порядки перегляду судових рішень. У зв'язку з цим слід констатувати неможливість застосування однакових процедур до різних стадій перегляду судових рішень, мотивуючи це, наприклад, однаковістю завдань, які виконуються на таких стадіях. Так, в Рішенні КСУ № 78-1(П)/19 від 26.03.2019 року зазначено, що «Конституція України не містить припису, який би гарантував особі право на касаційне оскарження усіх без винятку судових рішень. Відповідно до пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України право на касаційне оскарження судового рішення забезпечується у визначених законом випадках. Отже, відповідно до Конституції України питання визначення випадків касаційного оскарження судового рішення віднесено до повноважень Верховної Ради України». В Рішенні КСУ № 171-2(П)/2019 від 20.06.2019 року зазначено, що «також диференційований підхід до надання права на касаційне оскарження судових рішень закладено безпосередньо в Основному Законі України. За пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України основними засадами судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення» [3]. Аналогічну позицію підтримує і ЄСПЛ (напр., в справі «Пономарьов проти України»), зазначаючи, що право на касаційне оскарження є виключним, а сам касаційний розгляд не повинен підміняти собою повторний розгляд справи [1].

Отже, провадження за нововиявленими обставинами має більш специфічну природу, сам факт існу-

вання якого вже можна розцінювати як конфлікт із засадою правової визначеності. І хоча національне законодавство та практика ЄСПЛ підтверджує необхідність існування стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, специфіка застосування даного інституту та його правова природа (не кажучи вже про особливі завдання та підстави застосування) не дозволяють ототожнювати дану стадію з апеляційним чи касаційним провадженням з точки зору застосування однакових положень законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 459 КПК України судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами. В силу положень ч. ч. 1, 2 ст. 369 КПК України, судові рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали. З наведених норм кримінального процесуального закону вбачається, що будь-яких застережень щодо перегляду за нововиявленими обставинами ухвал слідчих суддів, які в силу вимог ч. 2 ст. 369 КПК України являються судовими рішеннями, немає.

У відповідності до вимог ч. 1 ст. 460 КПК України, учасники судового провадження мають право подати заяву про перегляд за нововиявленими або виключними обставинами судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили. Видається, що положення ст. ст. 459–460 КПК України повинні тлумачитися та застосовуватися у їх взаємозв'язку, оскільки вимогами ст. 460 КПК України конкретизовано, хто має право на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

В той же час вважаємо, що ухвали слідчих суддів не можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами одразу з декількох причин.

По-перше, слідчий суддя не являється судом в розумінні чинного Кримінального процесуального кодексу України.

Зокрема, відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду, в той час як згідно п. 22 ч. 1 ст. 3 КПК України, судом першої інстанції є місцевий загальний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, а також Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності КПК України, а також апеляційний суд у випадку, передбаченому КПК України.

Так, попри те, що згідно вимог ч. 9 ст. 284 КПК України слідчий суддя уповноважений на постановлення ухвали про закриття кримінального провадження, останній не має процесуальних повноважень на ухвалення вироку за результатами розгляду кримінального провадження, в зв'язку з чим, слідчий суддя не може розглядатися судом в наведеному вище розумінні.

По-друге, законодавець надав досить чіткі вказівки з приводу того, які саме рішення можуть бути оскаржені за нововиявленими обставинами.

Так, у ч. 2 ст. 459 КПК України надається перелік підстав для оскарження судових рішень за нововиявленими обставинами, до яких належать: 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постанов-

лення ухвали, що належить переглянути; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Формулювання «інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду» указує на те, що законодавець встановив у КПК України можливість перегляду за нововиявленими обставинами лише підсумкових судових рішень, тобто тих, які приймаються за результатами судового розгляду кримінального провадження. Із цього випливає, що під «ухвалами, що належить переглянути», про які зазначається у п. 2, 3 ч. 2 ст. 459 КПК України розуміються ті ухвали суду, якими завершується судовий розгляд кримінального провадження по суті (ухвала про застосування примусових заходів медичного, виховного характеру, ухвала про закриття кримінального провадження).

По-третє, ідея оскарження ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами не відповідає засадам судочинства, визначеним Конституцією України.

Так, у Доповіді «Верховенство права», схваленої Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року, визначено такі обов'язкові елементи поняття «верховенства права» як: 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання прав людини; 6) заборона дискримінації та рівність перед законом [4].

Як видається, питання оскарження ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами може бути розглянуте в контексті таких елементів як юридична визначеність, доступ до правосуддя та дотримання прав людини (в частині наявності у особи ефективних засобів юридичного захисту).

Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними. Норми КПК України залишають суду певну дискрецію у вирішенні питання про те, чи є певна обставина нововиявленою в значенні ч. 1 ст. 459 КПК України і чи може вона бути підставою для перегляду судового рішення.

Деякі критерії для кваліфікації певних обставин як нововиявлених були сформовані правозастосовною практикою. У Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.10.2018, судова справа № 398/3237/14-к виокремлено наступні ознаки нововиявлених обставин у кримінальному провадженні: 1) невідомість суду з причин, від нього незалежних; 2) їх істотне значення для провадження; 3) наявність в об'єктивній дійсності до ухвалення вироку; 4) неможливість урахування під час провадження у справі та ухвалення вироку в зв'язку з їх невідомістю суду; 5) відкриття тільки після вступу вироку у законну силу. Як зазначається у судовому рішенні: «необхідно наявність двох умов для визнання обставини нововиявленою, це обставини, які об'єктивно існували на момент вирішення кримінального провадження та не були відомі і не могли бути відомі на той час суду та хоча б одній особі, яка брала участь у справі» [5].

Отже, судова практика застосування норми ч. 1 ст. 459 КПК України склалася таким чином, що у відповідному порядку підлягають перегляду лише підсумкові судові рішення. В цьому контексті слід зауважити, що таке розуміння нововиявлених обставин не суперечить засаді доступу до правосуддя, яка є субстантивним елементом верховенства права у демократичному сус-

пільстві. ЄСПЛ неодноразово зазначав про те, що право на оскарження у сфері кримінального провадження не є абсолютним та може бути обмеженим в контексті строків, суб'єктів оскарження, судових рішень, що можуть бути оскаржені тощо. Право на судовий захист, яке закріплено у ст. 55 Конституції України передбачає не тільки можливість звернення особи до суду, а й, зокрема, право на обгрунтоване судове рішення, в тому числі можливість виправлення судової помилки судом другої інстанції. Перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами за своєю природою є додатковим, екстраординарним способом захисту прав у сфері кримінального провадження, тому такий підхід до регламентації питання про підстави та кола судових рішень, що підлягають оскарженню є цілком виправданим. Свідченням цього є й те, що ст. 129 Конституції України серед основних засад судочинства встановлює забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, але не оскарження за нововиявленими обставинами.

На стадії досудового розслідування неможливо ідентифікувати нововиявлені обставини у тому значенні, яке закладено у їх нормативну модель, визначену ч. 1 ст. 459 КПК України. В межах цієї стадії кримінального провадження лише встановлюються фактичні обставини кримінального провадження, у зв'язку із чим проводяться слідчі (розшукові) дії, приймаються окремі процесуальні рішення і це є звичайною динамікою кримінального провадження. Якщо розуміти ці обставини як нововиявлені, може скластися ситуація, за якої підстави для перегляду ухвал слідчих суддів в порядку Глави 34 КПК України виникнуть практично у кожному кримінальному провадженні. Це потягне за собою низку питань, зокрема, щодо дотримання принципу юридичної визначеності та засади розумності строків, яка є й конституційною засадою судочинства.

Питання щодо оскарження рішень слідчого судді за нововиявленими обставинами виникає, зокрема, і через відсутність альтернативних ефективних засобів юридичного захисту. Наприклад, у судовій практиці є випадки, коли особи зверталися із заявою про перегляд ухвали слідчого судді, постановленої за результатом розгляду скарги на бездіяльність прокурора, за нововиявленими обставинами, оскільки фактичні обставини з часу прийняття первісного рішення істотно змінилися. Саме такий контекст має ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 23 листопада 2021 року, якою було відмовлено у задоволенні заяви про перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами [6]. Фактичні обставини справи полягали у наступному: заявником було подано скаргу на бездіяльність прокурора, пов'язану із неприйняттям рішення в порядку ст. 308 КПК України. Прокурор надав слідчому судді пояснення про закриття кримінального провадження дізнавачем. Це стало підставою для відмови у задоволенні скарги, адже досудове розслідування фактично є завершеним. Втім, на наступний день після постановлення ухвали прокурор своїм рішенням скасував постанову дізнавача про закриття кримінального провадження. Це, на думку заявника, є підставою для перегляду первісної ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами.

Дійсно, норми Глави 26 КПК України не регламентують такі випадки. У ч. 7 ст. 304 КПК України вказується, що повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України. Натомість, якщо слідчий суддя прийняв рішення про відмову у задоволенні скарги, особа не може звернутися згодом із тоотожною скаргою. Втім, це свідчить лише про недосконалість положень Глави 26 КПК України, що відкриває можливість для зловживань з боку

дізнавача, слідчого, прокурора і не може бути підставою для підміни засобів юридичного захисту.

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що надання законодавцем права подавати заяви на перегляд ухвал слідчих суддів за нововиявленими обставинами не відповідатиме принципу верховенства права

та основним засадам судочинства, визначеним Конституцією України. Отже, з урахуванням міжнародних правових стандартів та вимог чинного законодавства України, можна констатувати, що ухвали слідчого судді не підлягають оскарженню за нововиявленими обставинами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» від 29.04.2015 (заява № 3236/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України» від 29.04.2015 (заява № 32053/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text
3. Рішення Конституційного суду України від 20 червня 2019 р., № 6-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>
4. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеціанською Комісією на 86-му пленарному засіданні. Венеція, 25–26 березня 2011 р. Доповідь № 512/2009. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.10.2018, справа № 398/3237/14-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/67739661?1581749871>
6. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 23 листопада 2021 року, судова справа № 554/5236/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101285309>